

Poznámky k nedávnému restaurování výzdoby kaple sv. Barbory ve stejnojmenné věži v areálu Arcidiecézního muzea Olomouc

BcA. Zdenka Lebedová

KONTAKT: z.lebedova@seznam.cz

ÚVOD

Součástí obnovy Národní kulturní památky Arcidiecézního muzea Olomouc¹ byly také restaurátorské práce ve věži s kaplí sv. Barbory, které proběhly v letech 2005–2006. Jejich předmětem byla figurální, dekorativní a heraldická malířská výzdoba stěn od podlahy až do kupole (včetně štukových prvků) a oltářní obraz Madony ve dřevěném zlaceném rámu.² Obě tato malířská díla byla v minulosti opravována a jejich původní podoba byla těmito opravami výrazně změněna. Tím došlo i k několika změnám celkové podoby kaple. Ta se stala po restaurování součástí stálé expozice Arcidiecézního muzea Olomouc.

KAPLE SV. BARBORY VE STEJNOJMENNÉ VĚŽI

Původně románská věž náležela k purkrabskému domu a od 16. století dědičně ke kapitulnímu děkanství, které je v pramenech doloženo od 13. století. „Kulatá věž“ měla od počátku obrannou funkci a byla rovněž součástí městského opevnění, po polovině 17. století (přesná doba není z pramenů známa) byla barokně přestavěna.³ Děkan kapituly nechal v 1. patře zřídit kruhovou kapli sv. Barbory nejpozději do roku 1762, kdy je kaple ve věži již písemně doložena.⁴ V roce 1800 je však zmiňována zase jen „Barbořina věž“ a je pravděpodobné, že v té době už byla kaple zrušena a svému účelu nesloužila. Poté celá věž s kaplí chátrala až do 2. poloviny 19. století (obr. 1). Tehdy byl za arcibiskupa kardinála (od roku 1879) Bedřicha Fürstenberka (1853–1892) razantně přestavěn chrám sv. Václava v sousedství a patrně v tomto období byla kaple sv. Barbory obnovena a pořízena v ní výmalba stěn a architektonických štukových prvků (rostlinná, dekorativní i figurální výzdoba). V lucerně pod oknem je štětcem nakreslená signatura ST s datací 25. 5. 1875, která by mohla být datem provedení nebo dokončení výmalby kaple (obr. 2). V roce 1941 se o kapli píše, že „je ozdobena bohatou figurální a ornamentální malbou klasického archaistického pojetí. V kapli je oltář s velkým obrazem Panny Marie, bohaté korintské sloupy, 3 modlitební lavice, 1 zlacené křeslo, 3 křesla a dva gobelíny.“⁵ Technikou výmalby byla nejspíše kaseinová (dekorace) a vaječná tempera (figurální malba a erby v dolní části) s přidavkem lněného oleje a arabské gummy na sádro-vápenné omítce, se zlacenými štukovými architektonickými prvky.

V pozdějším období zřejmě nebyla kaple příliš využívána, až v 70. letech bylo kvůli špatnému stavu přikročeno k její celkové obnově. V letech 1975–1976 byla kaple zevnitř i zvenčí renovována, přemalby a rekonstrukce pravděpodobně velmi zničené výzdoby provedla Umělecká řemesla Brno (přípisek o renovaci se na-

1 Otevřeno bylo pro veřejnost od 1. června 2006, jeho součástí jsou: budovy bývalého kapitulního děkanství, hospodářský dvůr, věž s kaplí sv. Barbory a románský biskupský palác (Přemyslovský). Ve dnech 20.–22. 11. 2007 se zde konala mezinárodní konference – přednášející se zaměřili na problematiku archeologie, historie a dějin umění. Cílem jednotlivých příspěvků bylo vyjádřit se ke klíčovým otázkám, které souvisejí s historií a stavebními dějinami objektů na tzv. Olomouckém hradě a vůbec s problematikou celého tohoto komplexu. Z akce bude následně vydán sborník.

2 Nástěnné malby restaurovali akad. mal. František Kulveit a MgA. Libor Kaláb, obraz včetně rámu restauroval ak. mal. Zdeněk Novotný. Obě restaurátorské zprávy jsou uloženy u provozovatele Arcidiecézního muzea (Muzeum umění Olomouc) a v archivu dokumentací ústředního pracoviště Národního památkového ústavu v Praze.

3 Ještě v roce 1661 ale sloužila k obraně města, viz Stavebně historický průzkum z roku 1986 (dále jen SHP, viz literatura), str. 51–52.

4 SHP, str. 51–52.

5 SHP, s. 56.

chází v kapli na vstupním záklenku schodiště do kaple sv. Anny: OBNOVENO L. P. 1976. PROVEDLA UMĚL. ŘEMESLA BRNO. DOHNAL F., obr. 3). Nástěnné malby byly přitom zcela přemalovány, přičemž však slohově i tvarově byla původní výzdoba respektována. Technikou těchto přemaleb byla tempera pojená disperzí. Nepřemalovány zůstaly zřejmě jen některé části figur z výjevů ze života sv. Barbory dochované v horní části interiéru kaple, naopak zcela nově byly v přízemí namalovány erby biskupů a arcibiskupů a zmíněný nápis o renovaci. V závazném stanovisku k restaurování této výmalby bylo na základě provedeného průzkumu rozhodnuto, že původní výzdoba – vzhledem ke svému špatnému stavu a obtížné identifikaci rozmezí obou vrstev – není obnovitelná a že předmětem restaurování bude tudíž novější malířská výzdoba z let 1975–76.

OLTÁŘNÍ OBRAZ MADONY

Součástí oltáře pevně osazeného v kapli sv. Barbory je obraz Madony s anděly a světcí. Ztmavlá olejomalba na plátně byla i s rámem sesazena z oltáře a převezena do ateliéru restaurátora (obr. 4). Již při první vizuální prohlídce bylo zřejmé, že obraz byl v minulosti přemalován a plátno opravováno, a byl tedy proveden jeho průzkum. Při něm se ukázalo, že přemalby a opravy jsou celoplošné, navíc vznikly v několika časových etapách. Po sondážním průzkumu bylo rozhodnuto o postupném snímání laku, přemaleb a druhotných zásahů a o obnově nejstarší podoby malby, která se ukázala být mnohem starší než dochovaná podoba kaple z 2. pol. 19. století.

NOVÉ POZNATKY Z PRŮZKUMU A RESTAUROVÁNÍ

Podklad malby na plátně, sešitém ze tří svislých pruhů, tvořila růžová až růžovošedá vrstva olovnaté běloby s jemnými zrny rumělky a kostní černě, případně minia či okrů. Pak následovala tenoučká vrstva laku a na ní barevné vrstvy vlastní malby, na nejsvětlejších místech až tři pastóznější nánosy. Tato barevná vrstva byla později přemalována především v důsledku poškození – místy byla ztenčena tak, že prosvítal světlý podklad (obr. 5). V místech, kde barevná vrstva chyběla, byly identifikovány novější tmely ze tří časových období – dva starší se objevily zejména v pozadí a zacelovaly poškození plátna i barevných vrstev (obr. 5). Nejmladší tmel, složený z olovnaté běloby a sklovitých částic pravděpodobně síranu barnatého, je možno datovat nejdříve na počátek 19. století.⁶ Byla jím tmelena vodorovná poškození na obraze, způsobená uložením plátna ve srolovaném stavu (obr. 5). Lze se tedy domnívat, že obraz byl po zrušení kaple (nejpozději do roku 1800, viz výše) vyjmut z rámu, srolován a takto na nějakou dobu uskladněn.⁷

Následné celoplošné přemalby byly provedeny na tento nejmladší tmel, byly tedy pořízeny nejdříve v 19. století. Podle stratigrafie pocházejí nejméně ze dvou časových etap – ta nejmladší, celoplošná, byla většinou směsí se zinkovou bělobou. Pochází tedy nejdříve z poloviny 19. století⁸, pravděpodobně je však ještě mladší. Když byla kaple znovu zřizována ve 2. pol. 19. stol., mohl být tehdy srolovaný obraz upevněn na nový rám, pravděpodobně také opraven – restaurován, respektive přemalován, a osazen na zcela nově pořízený oltář. Nasvědčuje tomu jeho původně větší rozměr (cca o 8–10 cm na všech stranách), potvrzený při sejmutí z rámu a nažehlování na nové plátno. Obraz ale také mohl pocházet z úplně jiného místa bývalého děkanství a vůbec nemusel být součástí původní výzdoby kaple.

Při pohledu na nově zrestaurovaný obraz na oltáři v kapli (obr. 6) již návštěvníka a bedlivého pozorovatele jistě nepřekvapí například jisté kompoziční nedokonalosti. Z výše uvedených poznatků (zmenšení malby) vyplývá, proč se např. noha sv. Bartoloměje schovává pod zlacený rám, proč má anděl v dolní části obrazu poněkud uřízlý plášť a nohou lehce „našlapuje“ na rám obrazu, nebo proč si světec s lilii jakoby opírá svou hlavu o rám obrazu (obr. 6).

ZÁVĚR

Zatímco u nástěnné malby byla nová přemalba z roku 1976 zcela zachována a restaurována, u obrazu došlo k sejmutí všech druhotných laků, přemaleb a většiny tmelů z výše uvedených důvodů. Při rozhodování o postupu obnovy obrazu i výmalby byla v úvahu brána především malířská a umělecko-historická kvalita původních maleb a jejich dochovaný stav, který následně určil i míru rekonstrukcí a retuší. Zatímco původní podoba nástěnných maleb v kapli z 2. pol. 19. stol. zůstane návštěvníkům muzea skrytá, zejména v důsledku špatného dochování, jde u obrazu doslova o jeho „znovuobjevení“. Poškozená původní malba byla po průzkumu shledána jako rekonstruovatelná a její barevný kolorit tak mohl být znovu odkryt a prezentován. Z obrazu odstraněné druhotné úpravy a zásahy však zůstanou zdokumentovány a popsány v restaurátorské zprávě jako nedílná součást historie restaurování restaurovaného obrazu.

6 BaSO₄ se používal zejména jako pojivo od 80. let 18. stol., ve větší míře v letech 1810–1820, umělý od 1830 ve Francii, viz E. Šimůnková–T. Bayerová, Pigmenty. STOP, Praha 1999, str. 23.

7 Podrobnosti o výstavbě a technologii obrazu je možné nalézt v Laboratorní zprávě zpracované D. Pechovou a Ing. A. Langrovou. Tato zpráva o analýze odebraných vzorků je přílohou závěrečné restaurátorské zprávy ak. mal. Z. Novotného.

8 Tehdy nastává její širší využití v olejomalbě, viz Šimůnková–Bayerová, str. 35.

VÝBĚR PRAMENŮ A LITERATURY

- LÍBAL D., HEROUTOVÁ M. a kol., *Olomouc, Přemyslovský palác. Stavebně historický průzkum*. SÚRP MO, Praha 1986. (archiv NPÚ ÚP Praha)
- KULVEIT F.-KALÁB L., *Restaurátorská zpráva. Restaurování nástěnné výmalby v kapli sv. Barbory v bývalém kapitulním děkanství v Olomouci*. Praha 2005. (archiv NPÚ ÚP Praha)
- NOVOTNÝ Z., *Restaurátorská zpráva. Restaurování oltářního obrazu s motivem korunovace Panny Marie s Ježíškem a Janem Křtitelem. Kaple sv. Barbory v bývalém kapitulním děkanství v Olomouci*. Praha 2006. (archiv NPÚ ÚP Praha)
- BIELESZ P., *Arcidiecézní muzeum Olomouc – procházka tisíciletím duchovní kultury Moravy pod jednou střechou*. Vlastivědný věstník moravský, roč. LVIII, 2006, seš. 3, str. 311–313.
- NOWAK A.-KACHNÍK J., *Církevní památky umělecké z Olomouce*. Olomouc 1890.
- ZLÁMAL B., *Průvodce metropolitním chrámem sv. Václava v Olomouci*. Olomouc, s. d.

Obr. 1 **Pohled na věž s kaplí sv. Barbory (zcela vlevo), kaplí sv. Anny a chrám sv. Václava z roku 1842 před radikální novogotickou úpravou.** (z publikace B. Zlámala *Průvodce metropolitním chrámem sv. Václava v Olomouci*, s. d.)

Obr. 2 **Výmalba v lucerně kaple sv. Barbory, detail signatury s datací 1875, 2005.**

Obr. 3 **Nápis o renovaci maleb v roce 1976 nad vstupem ke schodišti do kaple sv. Anny, 2005.**

Obr. 4 **Obraz Madony po sesazení z oltáře a rámu, stav před restaurováním, 2005.**

Obr. 5 **Obraz v průběhu čištění dolních partií od ztmavlého laku a přemalování. V části oblohy jsou v sondách patrné starší bolusové tmely, 2006.**

Obr. 6 **Obraz a kaple po restaurování, stav po zpětném osazení na oltář, 2006.**

Poznámky k nedávnému restaurování výzdoby kaple sv. Barbory ve stejnojmenné věži v areálu Arcidiecézního muzea Olomouc

BcA. Zdenka Lebedová

Obr. 1 Pohled na věž s kaplí sv. Barbory (zcela vlevo), kaplí sv. Anny a chrám sv. Václava z roku 1842 před radikální novogotickou úpravou. (z publikace B. Zlámala Průvodce metropolitním chrámem sv. Václava v Olomouci, s. d.)

Obr. 2 Výmalba v lucerně kaple sv. Barbory, detail signatury s datací 1875, 2005.

Obr. 3 Nápis o renovaci maleb v roce 1976 nad vstupem ke schodišti do kaple sv. Anny, 2005.

Obr. 4 **Obraz Madony** po sesazení z oltáře a rámu, stav před restaurováním, 2005. (FOTO Z. NOVOTNÝ)

Obr. 5 **Obraz v průběhu čištění** dolních partií od ztmavlého laku a přemaleb. V části oblohy jsou v sondách patrné starší bolusové tmely, 2006.

Obr. 6 **Obraz a kaple po restaurování**, stav po zpětném osazení na oltář, 2006.

FOTO Z. LEBEDOVÁ, POKUD NENÍ UVEDENO JINAK